

lingvistice, Florin-Teodor Olariu își propune să circumscrie „cartografic un număr de termeni și sintagme aparținând terminologiei astronomice, așa cum apare acest lexic pe hărțile atlaselor lingvistice românești” (p. 199) pentru a determina specificul dialectal al unor zone. Studiul pune la dispoziția publicului de specialitate termeni care desemnează momente ale zilei și fenomene cosmice, structurați în funcție de variația diatopică: Maramureș (*a se vărsa zorile/de ziuă, alaltămăine/alatămăne/alaltămâni, astară*³³), sud-vestul Transilvaniei sau nord-vestul Munteniei (*antărf*³⁴, *a se guri/a se gura de ziuă*³⁵), nord-vestul Olteniei, sud-vestul Transilvaniei, sudul Crișanei (*a se vedera/a se vederi de ziuă, a se crepăta/a se crepăți*) etc. Pentru evidențierea variabilității fonetice s-a procedat la „analiza transcrierilor fonetice ale cuvintelor excerptate din atlase în direcția stabilirii formelor lexicale” (p. 214). La nivel gramatical, autorul a identificat, între altele, variații ale anumitor forme de plural: *primăvară – primăvări, primăvărori, primevări, primeveri, iarnă – ierne, iernuri*.

În studiul *Câteva repere istorice în dezvoltarea astronomiei* (p. 227–238), Cătălin-Bogdan Galesș remarcă progresul astronomiei, facilitat de noile metode de cercetare în domeniul cosmografiei: în urma unor misiuni spațiale de succes, s-au explorat planete, sateliți, asteroizi și comete, s-au găsit răspunsuri la numeroase probleme și s-au conturat noi provocări. Din punct de vedere terminologic, autorul reliefează diferența dintre lexicul popular și cel științific, întrucât trecutul se definește prin termenii populari, dialectali, iar prezentul și viitorul prin cuvinte specializate.

Dacă cele două studii abordează și nuanțează diferite concepte studiate pe parcursul celor trei ani de cercetare a proiectului și de elaborare a volumului, partea a doua a lucrării (p. 271–736) este reprezentată prin dicționarul propriu-zis (literele A–K), precedat de normele DAFOC. Partea lexicografică are aproximativ 1200 de intrări, fiecare articol cuprinzând „taxonomizarea lexicografică caracteristică termenului vizat: sens, subsens și/sau sintagmă (expresie, locuțiune, construcție)” (p. 263).

Terminologia astronomică românească științifică și populară: fenomene, obiecte cosmice și constelații (TAFOC) este un demers științific impresionant, care oferă cercetătorilor în domeniu, precum și publicului nespecializat, nu doar informații bogate și corect structurate, ci și un model de analiză coerent. Volumul consacrat lexicului astronomic, rezultat al proiectului cu același titlu coordonat de dr. Cristina Florescu, relativizează distanța dintre comun și specializat, transpunând cele două paliere analitice într-un dicționar extrem de util.

Rebeca-Ioana Giț

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
Centrul Universitar Nord Baia Mare, România
(gitrebeca@yahoo.com)

B. FUNDOIANU, *Despre dragoste și prietenie. Corespondență inedită*, ediție și postfață de Mădălina Lascu, prefață de Ion Pop, cuvânt-înainte de Cristinel Popa, București, Editura Tracus Arte, 2023, 236 p.

Mădălina Lascu, doctor în filologie, bibliograf în cadrul Serviciului „Manuscrise. Carte rară” al Bibliotecii Academiei Române, a dedicat decenii de cercetare avangardei

³³ ‘Diseară’.

³⁴ ‘Acum doi ani’.

³⁵ ‘A se crăpa de ziuă’.

românești, care îmbină literatura și artele vizuale. Lista contribuțiilor sale substanțiale, în calitate de autor – *Imaginea orașului în avangarda românească*, București, Tracus Arte, 2014 – și de editor – *M. Blecher mai puțin cunoscut*, București, Hasefer, 2000, *Epistolar avangardist*, București, Tracus Arte, 2012, *Tristan Tzara – Corespondență de familie*, București, Tracus Arte, 2018 – s-a îmbogățit recent cu un nou titlu: B. Fundoianu, *Despre dragoste și prietenie. Corespondență inedită*, ediție și postfață de Mădălina Lascu, prefață de Ion Pop, cuvânt-înainte de Cristinel Popa, Editura Tracus Arte, București, 2023. Volumul cuprinde 106 piese de corespondență (scrisori și cărți poștale) inedite, dintre care 100 sunt adresate de poetul B. Fundoianu fie iubitei sale, Maria (Mărior) Rudich, fie surorii sale mai mari, Lina Wechsler, căsătorită Pascal, fie amicilor și colaboratorilor săi F. Brunea-Fox, Ștefan Roll, M. H. Maxy, Ion Călugăru. Câteva dintre cele șase epistole cu diverși alți expeditori, membri ai familiei, o au ca destinatar pe Lina; o anexă cu șase scrisori aparținând altor membri ai familiei și grupului de prieteni ai lui Fundoianu completează peisajul epistolar. Misivele sunt judicios grupate de editoare în corpusuri de documente, în funcție de expeditor sau de destinatar. Documentele provin din două colecții: 57 de piese aparțin academicianului Ion Pop și 49 piese de corespondență aparțin lui Christinel Popa, colecționar și fondator al Galeriei DADA, autor al unor bine-venite lămuriri în cuvânt-înainte. Epistolarul este urmat de 101 note de subsol și de o postfață a editoarei. O serie de ilustrații încheie volumul. Preluând o informație bibliografică de la Monique Jutrin, Mădălina Lascu regretă că „scrisorile Mariei Rudich au fost, se pare, distruse prin ardere, la indicația expresă a soției, Geneviève Fondane, înainte de a se călugări” (p. 212), ceea ce ne face să nu putem cunoaște cealaltă jumătate a insolitei povești de dragoste din anii 1920 între un tânăr scriitor, abia ieșit din adolescență, și frumoasa lui mătușă, Maria (Mărior) Rudich, mai mare cu 15 ani decât el, care a fost și „muza celor șase *Cântece simple* din volumul *Priveliști*” (p. 209).

B. Fundoianu/Benjamin Fondane, poet, publicist, traducător, eseist și filosof, aparține literaturii române prin opera de tinerețe din perioada 1916–1930 (*Imagini și cărți din Franța*, 1922, *Priveliști*, 1930, articole în revistele de avangardă „Integral” și „unu”, traduceri în „Contemporanul” etc.) și prin edițiile recuperatoare de care s-au bucurat postum creația și corespondența sa, după anii 1965. Plecat definitiv în Franța, în anul 1923, scriitorul aparține în egală măsură literaturii franceze, în care a compus texte cu o formulă artistică rebelă, elaborată în jurul exodului și evreității, coordonatele fundamentale ale unei identități frământate. Poemele cinematografice din *trois scénarii. paupières mûres – barre fixe – mtasipoj. cinépoèmes*, 1928, semnate b. fondane, eseurile din volumele *Rimbaud, le voyou* (1933), *La conscience malheureuse* (1936), *Faux traité d'esthétique* (1938), *Baudelaire et l'expérience du gouffre* (1947), volumele de poezie *Ulysse* (1933), *Titanic* (1937), *Exod* (1965) l-au consacrat ca scriitor francez.

Născut la Iași în 1898, în familia unui comerciant evreu, Benjamin Wechsler, care a semnat de timpuriu cu pseudonimul B. Fundoianu, va sfârși gazat la Auschwitz-Birkenau, în toamna lui 1944, la vârsta de 46 de ani, în plină putere de creație artistică. Tragismul destinului său este amplificat de circumstanțele cu totul neobișnuite, chiar și pentru acele vremuri, în care s-a produs moartea poetului: deși căsătorit cu o catolică ferventă, Geneviève Tissier Fondane, care a produs dovada că este o „ariană” și care, alături de prieteni ai scriitorului, precum Emil Cioran, a reușit să obțină eliberarea din lagăr pentru Benjamin Fondane, acesta din urmă a refuzat să părăsească locul de detenție, cerând ca împreună cu el să fie eliberată și sora lui mai mare, Lina Pascal. Ea îl precedase la plecarea în Franța și alături de ea își petrecuse toți anii parizieni, inclusiv perioada de dinainte de arestare, când stătuseră ascunși. Gestul de refuz este cu atât mai tulburător, cu cât urma Linei se pierduse deja în lagărul pentru femei și este foarte probabil ca în toamna lui 1944,

când ar fi putut părăsi Fondane lagărul, dar a ales să nu o facă, ea să fi fost deja moartă; loialitatea aceasta absolută reprezintă cea mai evidentă dovadă pentru excepționala relație pe care au avut-o cei doi frați (anticipând una din concluziile lecturii corpusului de scrisori, menționăm că loialitatea a fost reciprocă, astfel încât orice ar fi făcut Benjamin, Lina, confidenta lui absolută – „am găsit pachetul de scrisori pe cari ii le-am scris Linei la Paris și e, în ele, toată istoria dragostei noastre” (p. 104) – îl susținea necondiționat, chiar dacă acest lucru a presupus atitudinii contradictorii față de oricine altcineva din familie sau din cercul de apropiați, cum a fost cazul relației între Lina și Mărior, mai întâi efervescentă și trecând peste canoanele morale ale vremii, cât timp fratele a continuat să-i aparțină interior frumoasei sale mătuși, apoi brusc transformată într-un zid opac, barieră împotriva oricărei forme de contact între foștii iubiți, atunci când Benjamin s-a angajat într-o nouă iubire, pentru viitoarea sa soție, Geneviève Tissier).

Academicianul Ion Pop, cunoscut teoretician al avangardei românești și specialist în opera lui B. Fundoianu, oferă volumului *Despre dragoste și prietenie* o consistentă *Prefață* biobibliografică în care inserează numeroase citate din corespondența publicată aici, comentându-le și contextualizându-le pe larg – în special din discursul amoros, comparat cu corespondența eminesciană și analizat ca „sol fertil al câtorva creații dintre cele mai reprezentative pentru ansamblul *Priveștiștilor*” (p. 19), ciclul *Cântece simple. Mărior...* Conchide, totuși, că distanța dintre documentul de viață și poeme este considerabilă (p. 25). Numeroase detalii de istorie literară evocă, de asemenea, analiza corespondenței lui Fundoianu cu scriitori și artiști de care îl lega o veche prietenie, precum Filip Brunea-Fox, Iacob Ashel Groper, Iosif Ross, sau o comuniune de preocupări publicistice, ca în cazul lui Ștefan Roll, M.H. Maxy, Ion Călugăru, Ilarie Voronca.

Mădălina Lascu organizează cronologic materialele publicate, identifică foarte prudent (prea prudent, pe alocuri) unii destinatari ai corespondenței, traduce câteva misive scrise în original în limba franceză, semnează o scurtă *Notă asupra ediției*, realizează notele de subsol și un studiu istorico-literar final, *Câteva cuvinte de încheiere*, a cărui concluzie dă și titlul cărții: „Acest volum constituie, în substanța sa, un strigăt tulburător de iubire și prietenie” (p. 222). Din nota editorului reținem că „transcrierea textelor a păstrat întocmai ortografia originalelor” (p. 39); or, de obicei când acest lucru este anunțat, transcrierea presupune totuși o minimă adaptare tacită a textului, măcar la nivelul punctuației, care se modifică și este suplimentată după normele literare în vigoare la momentul publicării, și la un nivel de bază al corectitudinii gramaticale și ortografice – nimic din toate acestea, însă, în ediția realizată de Mădălina Lascu. Realmente, ediția redă *întocmai* originalele, cu toate erorile și particularitățile lor, inclusiv atunci când este vorba despre cratime puse greșit, despre forme de plural ori despre acorduri ratate de însuși B. Fundoianu. Această opțiune îl poate mira inițial pe cititor, însă totul se lămurește când lectura ajunge la *Anexă. Diverși emitenți și destinatari*, secțiune în care se arată cum grafia, de multe ori dialectală, reflectă fidel educația și identitatea socială a celui care scrie – motiv pentru care a unifica diversele maniere de redare a discursului ar fi fost un abuz. Așadar, considerăm că volumul acesta în care se publică texte inedite cu mai mulți autori, inclusiv membri ai familiei Wechsler, prezintă materialele *în forma lor cea mai ofertantă* pentru analiza istoricului literar, a antropologului, a sociologului ori chiar a istoricului pur și simplu.

Ne poate reține atenția un termen din studiul final al editoarei, *cruzime*: „*Mielușon*, poreclă de alint căpătată mai târziu, folosită în familie, între prieteni ori cu iubita și cu soția, disimulează, sub blândețe inocentă, o cruzime de multe ori necruțătoare” (204). Judecata livrează impactul psihologic pe care l-au avut scrisorile acestea asupra realizatoarei ediției. Desigur, virtuozitățile stilistice ale poetului îndrăgostit sunt remarcabile: „Din ce lut ești făcută Mărior că poți împăca și carnea și visul?” (p. 73), „Îmi apari câteodată că o vioară

fantastică care cântă singură după ce arcușul s-a spart și violonistul a murit” (p. 119) ș.a. Dar, dincolo chiar de moda vremii, care favoriza autenticismul în detrimentul oricărei delicateți sufletești față de intimi, sună totuși lancinant unele fraze ale poetului, care, pe de o parte, își vrea iubita perpetuu credincioasă, chiar și după ani de despărțire fizică între ei (de altfel, deși Fondane a avut numeroase relații după plecarea în Franța, se poate bănuși că a ales-o ca soție pe Geneviève tocmai pentru că era imaculată, ceea ce corespundea simțului său posesiv absolut), iar pe de altă parte nu contenea să o avertizeze pe Mărior, metaforic sau explicit, asupra faptului că el însuși nu îi aparținea complet, nici în prezent și măcar în trecutul idealizat al relației: „Ce vrei să fac dacă nu te poate nimeni înlocui? Înțelege? Nimeni – și e așa de absurd și e așa de delicios!” (p. 69), „Și-n nopțile când, cu trupul aprins și imaginația descusută, mă chinuiesc dansuri de trupuri – când petrec cu mintea un șir de femei cari m-au ispitit, nu îndrăznesc nici atunci să te visez pe tine, să te pun în capul lor, tu care mi-ai dat totuși fericirea trupului cea mai perfectă” (p. 96); „Aș fi putut deja întâlni aventura nouă care-mi trebuiește, ca o panică, ca un incendiu. [...] Ce-aș mai putea să-ți dau, de vreme ce ți-am dat tot – tot – în afară, firește – de speranța că a mai rămas ceva în mine neutilizat, că mai sunt mine în carnea mea cari vor exploda totuși, nu se știe când, nu se știe unde, și sub ce mână” (p. 127), „M-ai făcut, vreme de cinci ani de zile, să nu simt că eram dintr-o rasă superioară celei de la Nistru până la Tisa. [...] Tu știi la câte chemări am rezistat; la câte sirene m-am împotrivit: și știi că neplecarea mea la Paris, timp de patru ani, am botezat-o slăbiciune de voință, când era de fapt, slăbiciune de sentiment” (p. 93). În contrapartidă cu visurile de glorie literară, într-o scrisoare de la 18 ani către un amic redă în cheie autoironică o întâlnire estivală cu actrița Marioara Ventura: „Se zice însă – *dicitur* – că la rostirea numelui de Fundoianu, apele mării au vuetat, publicul de pe stradă au mers, cei cari se aflau cu berile spre gură... au băut, un câne care se afla pe drum s-a slobozit și – o, tempora – un copil care se afla în ceartă cu-n părinte pleș a desfășurat o limbă lungă, lungă, îngrozitor de lungă” (p. 153). Scrisorile către prieteni dezvăluie un scriitor pe deplin conștient de calitățile sale, chiar cu unele complexe de superioritate.

Eliberat prin exil de „provincia incurabilă” (p. 166), poetul își cultivă neantul interior de „evreu rătăcitor” și caută să-l consume integral prin scris, spre a găsi „câțiva pumni de apă proaspătă” (p. 170) dincolo de el. Se declară apatrid și se supără când criticii francezi îl tratează drept scriitor român, în disputa cu Ilarie Voronca pe marginea precedentei asupra titlului poemului *Ulise*. Existențialismul devine în cazul lui nu doar o poetică și o filosofie, ci un destin încheiat tragic și deschis valorificării postume integrale, în care este cuprinsă și această incitantă corespondență, o probă în plus pentru libertatea de spirit cu care s-a mișcat mereu în lume scriitorul B. Fundoianu.

Astrid Cambose

Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”,
Academia Română, Filiala Iași, România
(astrid.iași@yahoo.com)

RADU MĂRZA, *Călători și pacienți români la Karlsbad. O istorie culturală a mersului la băi pe la 1900*, Iași, Editura Polirom, 2022, 512 p.

Scopurile călătoriilor, ca „locuri ale memoriei” (termen lansat de Pierre Nora și preluat de istoriografia europeană și americană), sunt diverse și își au începuturile cu 200 000 sau, după alți cercetători, chiar cu 300 000 de ani în urmă. De la îmbunătățirea